

**Lengyel György – Blaskó Zsuzsa:
Kik félnek az európai integrációtól?**

(elektronikus verzió, készült 2006-ban)

A tanulmány eredetileg nyomtatásban megjelent:
Lengyel György – Blaskó Zsuzsa (2002) „Kik félnek az európai
integrációtól?": in: *Társadalmi riport 2002*, Kolosi Tamás,
Tóth István György, Vukovich György (szerk.). Budapest:
TÁRKI, Pp. 404–420.

Kik félnek az európai integrációtól?

Lengyel György – Blaskó Zsuzsa

1. Bevezetés

Az európai integráció lakossági megítélésének számottevő elméleti irodalma van. Jó áttekintését adja ennek Gabel (1998), aki egyben az álláspontok empirikus tesztelésére is vállalkozik. Az Eurobarométer 1978 és 1992 közötti hullámain végzett regressziós elemzései leginkább azt az álláspontot támasztják alá, hogy az embereket az integráció megítélésében *utilitarista* megfontolások, valamint ezek hátterében az emberi tőke, a jövedelem és a határoktól való távolság kombinációi befolyásolják. Ugyanakkor figyelemreméltó különbséget mutattak az alapító és az újonnan belépő államok polgárai az értékrendek és attitűdök hatását illetően. Míg az első csoportba tartozók esetében a *kognitív mobilizáció* és a *posztmaterialista értékek* (Inglehart 1990) valóban magyarázták az integráció megítélését, az utóbbiak esetében nem. Itt az utilitarista szempontok mellett inkább a *pártaffiliáció* és a mindenkori *kormányok támogatása*, illetve elutasítása játszott szerepet az integrációs folyamatok megítélése során. Ennek egyik paradox következménye volt – miként Wallerstein (2000) a dániai szavazást kommentálva megjegyezte –, hogy az Amerikának potenciális ellensúlyt jelentő egységes Európa tervét éppen azok a baloldali északi szavazók akadályozták, akiket egyébként markáns Amerika-ellenes beállítottság jellemezte. Az eredmények azt is implicálják, hogy a később csatlakozó országokban a politikai elitek és a pártszimpátiák nagyobb befolyással bírhatnak a csatlakozás állampolgári megítélésére. Van olyan álláspont, amelyik ezt a kelet-európai csatlakozó államokra is érvényesnek tartja, s ennek jeleként értelmezi, hogy a 2001-es lengyel választásokon az euroszkepticizmus kampánytémává vált és 17%-ot hozott két olyan pártnak, amelyek közül az egyik az előző választásokon egy ezreléket ért el, a másik pedig még csak nem is indult.

Egy széles körű empirikus elemzésre alapozott tanulmány azonban cáfolja, hogy a kelet-európai országokban az európai csatlakozás ügye elsődlegesen politikai affiliáció kérdése lenne. Tucker és szerzőtársai (2001) tíz posztmaterialista ország adataira támaszkodva amellelt érvelnek, hogy az EU-csatlakozás megítélése során az emberek elsősorban nem pártszimpátiáik és a demokrácia iránti beállítottságuk alapján döntenek, hanem az alapján, hogy hogyan érintette őket az eddigi átalakulás. Mivel az EU-csatlakozás sokak

szemében a megkezdett gazdasági reformok folytatásának és visszafordíthatatlanságának a záloga, akiknek az átalakulás előnyöket hozott azok inkább támogatják a csatlakozást is. Azt igazolják továbbá, hogy a szabad piac iránti beállítottság ugyancsak összefügg a csatlakozás megítélésével, s ezek az összefüggések a demográfiai hatások kiszűrése után is érvényesülnek.

Tanulmányunkban az európai uniós csatlakozással kapcsolatos magyar lakossági attitűdöket vizsgáljuk: azt, hogy kik félnek az integrációtól és kik azok, akik bizakodással tekintenek a változás elé? Egy reprezentatív empirikus vizsgálat tapasztalatait hasznosítva¹ arra a kérdésre keresünk választ, hogy milyen társadalmi tényezők befolyásolják az európai integrációval kapcsolatos várakozásokat a magyar társadalomban. A magyarázandó kérdések köre egyrészt magában foglalja azt, hogy kik várják a *bizonytalanság*, illetve a biztonság növekedését, másrészt pedig azt, hogy kik várnak előnyöket, illetve *hátrányokat* saját maguk, családjuk, illetve szűkebb-tágabb társadalmi környezetük számára. A magyarázó változóknak ugyancsak két nagy csoportját határoljuk el: az *adottságok* és a *beállítottságok/erőfeszítések* rendszerét. Az adottságok között számba vesszük az egyének *gazdasági* (munkaerő-piaci, jövedelmi, vagyoni) körülményeit; *kulturális* jellemzőiket (iskolai végzettség és nyelvtudás), valamint *demográfiai és primordiális* adottságaikat (nem, életkor, lakóhely, családtípus). A beállítottságok körében megkülönböztetjük egymástól a csatlakozással kapcsolatos *informáltságot* (annak objektív aspektusát, valamint szubjektív vonulatát is), s itt tárgyaljuk a napilapok és hetilapok olvasását, újságok, televízió és rádió EU-val kapcsolatos híradásainak figyelemmel kísérését, tehát az *erőfeszítéseket*, valamint a politikai *involváltságot* is (elmenne-e szavazni, a parlamentben lévő pártokat preferálja-e). Hipotéziseinket a következő pontokban foglalhatjuk össze:

ELŐNYÖK ÉS HÁTRÁNYOK HIPOTÉZISE

Minden vizsgált aspektus tekintetében azt várjuk, hogy azok számítanak előnyökre a csatlakozás következményeként, akik a társadalom kedvező pozíciójú csoportjaihoz tartoznak. Azt várjuk, hogy az előnyösebb munkaerő-piaci, jövedelmi, vagyoni helyzetben lévők, az előnyösebb kulturális adottságokkal rendelkezők az átlagosnál inkább fogalmazzanak meg pozitív várakozásokat az európai integráció kapcsán, s inkább várják a bizonytalanság mérséklését (*előnyhipotézis*). Ezzel szemben fokozott félelmeket és kétségeket fogalmaz-

---

¹ A vizsgálatot a Szonda Ipsos végezte 2000 januárjában a Külügyminisztérium megbízásából. A vizsgálat személyes megkérdezéssel történt. Összesen 3000 főt kérdeztek meg, akik a legfontosabb társadalmi-demográfiai jellemzők – életkor, nem, lakóhely típusa – szerint reprezentálták a 18 éves és annál idősebb magyarországi lakosságot.

nak meg azok, akik hátrányos helyzetben vannak. Azt várjuk tehát, hogy az inaktívok, a munkanélküliek, az alacsony jövedelműek és vagyonúak, az alacsony képzettségűek, a nyelveket nem beszélők, illetve a nők, az időskorúak, az egyedül élők, a sokgyerekesek és a falusiak körében szignifikánsan magasabb lesz a bizonytalanságérzet növekedését, s a hátrányokat várók aránya (*hátrányhipotézis*).

Feltevésünk szerkezetileg hasonlít a Tucker és szerzőtársai (2001) által felállított modellhez, van azonban egy lényeges különbség: mi nem pusztán a transzformáció során felhalmozódott nyereségek és veszteségek hatását kívánjuk tesztelni, hanem az előnyökét és hátrányokét is, függetlenül attól, hogy az elmúlt tíz évben vagy korábban halmozódtak-e fel.

A KULTURÁLIS ADOTTSÁGOK EREJE HIPOTÉZIS

Arra számítunk, hogy *az adottságok közül a kulturális adottságok játsszák a legnagyobb szerepet az integrációval kapcsolatos vélemények és várakozások alakításában*. Mind közvetlen, mind pedig közvetett (a beállítottságokon keresztül érvényesülő) hatásuk alapvető. Azt feltételezzük, hogy az emberek félelmeit és reményeit elsősorban kulturális tényezők befolyásolják. Azt nem gondoljuk, hogy például az idős kor vagy a magány ne hathatna erősebben a félelmekre, de azt várjuk, hogy azonos demográfiai-primordiális feltételek között a kulturális hatás erősebb lesz, mint a munkaerő-piaci jelenlét, vagy a jövedelem és a vagyon tiszta hatása. Hasonlóképpen, úgy gondoljuk, hogy a beállítottságokra és erőfeszítésekre is erősebben hatnak a kulturális, mint a gazdasági tényezők. Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a kulturális tényezők – mindenekelőtt az iskoláztatás révén – logikailag és időrendileg inkább befolyásolhatják a gazdasági adottságok alakulását, mint fordítva. E kereszthatásokat a tanulmányban nem tárgyaljuk, azt azonban ellenőrizni tudjuk, hogy hogyan befolyásolják a gazdasági és a kulturális adottságok külön-külön és együttesen a várakozásokat.

ADOTTSÁGOK *VERSUS* BEÁLLÍTOTTSÁGOK/ERŐFESZÍTÉSEK HIPOTÉZISE

Azt feltételezzük, hogy az Európai Unióval kapcsolatos várakozások nagyobb részben az egyén *gazdasági-, kulturális és demográfiai adottságai* által meghatározottak. Ez a hipotézisünk tehát Gabel (1998) utilitarista elméletéhez áll közel.

Az adottságok hatását azonban kiegészítik a *beállítottságok* – vagyis az erőfeszítések, az informáltság és a politikai beállítottság – hatásai, melyek *mindegyike* azon túl, hogy az adottságok hatását közvetíti, *számottevő önálló hatást is gyakorol az EU-csatlakozással kapcsolatos várakozásokra*. Arra

számítunk, hogy mind a fokozott közéleti érdeklődés (erőfeszítések), mind a csatlakozással kapcsolatos tudás (objektív informáltság) és annak érzete (szubjektív informáltság) erősíti az integráció pozitív következményeibe vetett bizalmat. Ebben a vonatkozásban tehát várakozásaink Inglehart (1990) kognitív mobilizációs téziséhez állnak közel.

A POLITIKAI INVOLVÁLTSAĞ HIPOTÉZISE

Az integráció kapcsán nem a pártaffiliációt és nem is a mindenkori kormányok támogatását tartjuk döntőnek, hanem a politikai érdeklődés meglétét, vagy annak hiányát. Azt feltételezzük, hogy a politikai involváltság számottevően befolyásolja a csatlakozással kapcsolatos várakozásokat. Arra számítunk, hogy az egyéb társadalmi és beállítottságbeli különbségektől függetlenül, *fokozott eurooptimizmust fogalmaznak meg a mindenkori parlamenti pártokat támogatók*. Ezzel szemben *fokozott ellenérzéseket és bizonytalanságot várunk azoktól, akik elfordultak a politikától* (nem választanának, nem tudják, kire adnák voksukat), vagy parlamenten kívüli politikai erőre szavaznának. Ez a feltételezés nem magától értetődő, mivel a parlamenti pártok közt volt olyan, amelyik kritikus volt a nemzetközi politika megítélésében, míg a parlamenten kívüli erők egynémelyike elkötelezetten csatlakozáspárti volt. Mégis azt várjuk, hogy összhatásában a politikai involváltság hatása erősebb, mint a politikai retorikáé.

Az alábbiakban először áttekintjük, hogy miként vélekedik a magyar lakosság a bizonytalanságról, illetve az előnyökről és hátrányokról az integráció kapcsán. Ezt követően ellenőrizzük a fenti hipotéziseket – táblázatstatisztikák, illetve regressziós modellek segítségével –, végül néhány záró megjegyzést fogalmazunk meg.

2. Vélemények Magyarország EU-csatlakozásáról és annak várható hatásairól

A csatlakozással kapcsolatos attitűdöket több elemi változó mérte. Ezek mindegyike az integrációra, illetve annak várható hatásaival kapcsolatos várakozásokra kérdezett rá – a hatások különböző szintjeit és típusait igyekezvén feltárni.²

---

² A kérdések a következők voltak:

– „Az Ön életszínvonalára mennyire lesz kedvező vagy kedvezőtlen hatással a csatlakozás?” (ÉLETSZÍNVONAL)

Az ország lakossága inkább pozitívan, mintsem negatívan viszonyul az Európai Unióhoz való csatlakozáshoz. A várható következmények minden vizsgált szempontjából és szintjén gyakoribb a bizakodás, mint a félelem. Általában annál határozottabban billen a mérleg nyelve az előnyvadás felé, minél jobban eltávolodunk az egyéni szinttől és minél magasabb, minél általánosabb szinten jelentkező következményeit vizsgáljuk az integrációnak. Legerőteljesebb csatlakozás-igenlés az ország sorsát illetően jelentkezik, azzal kapcsolatban ugyanis 68% az előnyök túlsúlyára számító, és csak 15% a negatív várakozásokat megfogalmazó vélemény.

Jelentős arányban tapasztalhatók ugyanakkor a vélemények kiforratlanságára utaló válaszok is. Különösen az egyén, valamint a település szintjén várható következmények megítélésében gyakori a határozott állásfoglalás kikerülése, a „nem tudom” és az „is-is” válaszok előfordulása.

A magánélet mikro-szinteréhez közeledve növekszik annak az álláspontnak a gyakorisága is, hogy a csatlakozásnak nem lesz közvetlen hatása az adott területre. Általában a bizonytalanság alakulásával kapcsolatban 25, a településsel kapcsolatban 14, a családdal kapcsolatban 20, míg saját anyagi helyzetükkel kapcsolatban 42%-nyian vélekednek úgy, hogy arra a csatlakozásnak nem lesz közvetlen hatása. Ez a jelenség valószínűleg erősen összefügg a magyar sajtó erősen külpolitikai, illetve a nagy intézményekre és szabályozásokra koncentrált tematikájával az Európai Unióval kapcsolatos kérdéskörökben. Mint Terestényi (2001) tartalomelemzésében rámutat, igen alacsony azoknak a sajtóbeli írásoknak a száma, amelyek a csatlakozást és következményeit a hétköznapi emberek számára is megjelenő valóságként jelenítik meg.³

– „Mit gondol, Önnek vagy családjának inkább előnyös, vagy inkább hátrányos lesz az Európai Unióhoz való csatlakozás?” (CSALÁD)

– „Annak a településnek, ahol Ön él, inkább előnyös, vagy inkább hátrányos lesz az Európai Unióhoz való csatlakozás?” (TELEPÜLÉS)

– „Ön szerint az Európai Unióhoz való csatlakozás inkább csökkenti a bizonytalanságot, vagy inkább növeli a bizonytalanságot?” (BIZONYTALANSÁG)

– „Mit gondol, mindent egybevetve az Európai Unióhoz való csatlakozás az ország számára inkább előnyökkel, vagy inkább hátrányokkal járna?” (ORSZÁG)

Az alábbiakban a keresztábrázolat-elemzésekben részletesebben két változóval, a bizonytalanságra és a családra vonatkozó várakozásokkal foglalkozunk. A regressziós elemzés függő változóját az öt kérdésből konstruáltuk. Ehhez (mivel a felhasznált kérdések szerkezete nem volt egységes) az elemezhetőség szempontjait szem előtt tartva úgy kódoltuk át őket, hogy minden esetben magas pontszámot kapjanak a csatlakozással kapcsolatban pozitív véleményt kinyilvánítók, alacsonyabban a negatív véleményt kifejtők, míg közepeset azok, akik bizonytalan, semleges, vagy ambivalens választ fogalmaztak meg.

³ Ugyan Terestényi írása egy közvetlenül közvélemény-kutatásunkat követő időszakban készült tartalomelemzésre épül, nincs okunk azt feltételezni, hogy 2000 áprilisa és szeptembere között a

A felnőtt népesség kétötöde gondolja úgy, hogy az európai integráció inkább előnyöket tartogat saját maga és családja számára, egyötöd nem vár változást, s további egyötöd előnyökkel és hátrányokkal egyaránt számol. (Lásd 1. táblázat.) Csak minden tizennegyedik ember gondolja úgy, hogy az Európai Unióhoz való csatlakozás hátrányos lehet számára, s minden nyolcadiknak nincs véleménye. A munkaerő-piaci jelenlét e képet két ponton módosítja: az aktív népesség körében az átlagnál jóval magasabb az előnyöket várók, és alacsonyabb a vélemény nélküliek aránya. A vállalkozók véleménymegoszlása szinte minden ponton egyezik az aktív népességével, kivéve egy első pillantásra meglepő összefüggést: a vállalkozók körében minden más gazdasági adottságú csoportnál magasabb, mintegy egynyolcados azoknak az aránya, akik az integrációtól inkább személyes hátrányaik növekedését várják. Ez jórészt azzal magyarázható, hogy a lakossági mintákban megjelenő vállalkozók döntő többségükben önfoglalkoztatók, illetve mikrovállalkozók, akik lokális piacokon érdekeltek, s inkább a konkurencia erősödésétől tartanak, mintsem hogy versenylehetőségeik kibővülését remélnék. Továbbá jó okunk van feltételezni, hogy a vállalkozók személyes perspektíváikat mérlegelve vállalkozói mivoltukban nyilatkoztak meg, mivel ebben a körben a vállalkozás és a háztartás nem válik élesen szét (Lengyel *et al.* 2000).

1. táblázat. *Az Európai Unióhoz való csatlakozás inkább előnyös, vagy inkább hátrányos lesz-e a kérdezettnek és családjának? – különböző gazdasági adottságokkal rendelkező csoportok véleménye (%)*

	Inkább hátrányos	Inkább előnyös	Is-is	Nem lesz hatása	Nem tudja, nem válaszol	Phi/ Cramer V	N
<i>Teljes lakosság</i>	7,4	39,8	21,3	19,6	11,9		3000
Aktív népesség	7,5	45,4	22,5	16,7	7,8	0,17	1543
Inaktív népesség	7,3	33,9	19,8	22,8	16,2		1454
Vállalkozók	12,4	44,0	21,4	15,8	6,4	0,08	213
Középosztály	7,3	48,8	21,3	15,9	6,7	0,16	994
Alsó osztály	7,9	35,6	21,1	21,8	13,6		
Munkanélküli	5,1	36,8	27,1	20,9	10,1	0,09	199

Az iskolai végzettség növekedésével határozottan erősödik a csatlakozás kedvező hatásaiba vetett bizalom – bár a szkeptikusok minden iskolázottsági csoportban, kisebbségben vannak az optimistákhoz képest (2. táblázat).

sajtó számottevően eltérő megközelítéseknek adott volna hangot, mint az azt megelőző hónapokban.

A 8 általánost végzettek körében csak másfélszer annyian számítanak a bizonytalanság csökkenésére, mint ahányan annak növekedésétől tartanak. Az egyetemi diplomával rendelkezők körében ezzel szemben több mint négyszer nagyobb a bizonytalanság csökkenését várók tábora, mint a félelmeket megfogalmazóké.

2. táblázat. *Az Európai Unióhoz való csatlakozás inkább csökkenti vagy inkább növeli a bizonytalanságot? – különböző kulturális adottságokkal rendelkező csoportok véleménye (%)*

	Inkább csökkenti	Inkább növeli	Nem változtat	Nem tudja, nem válaszol	Phi	N
<i>Teljes lakosság</i>	43,1	20,3	25,2	11,4		3000
Legfeljebb 8 ált.	34,7	21,4	26,8	17,1	0,205	363
Szakmunkásképző	46,5	22,3	23,5	7,8		594
Érettségi	51,9	17,9	23,9	6,3		722
Főiskola	52,6	20,3	21,9	5,2		192
Egyetem	54,7	13,3	25,8	6,3		130
Nem beszél idegen nyelven	39,6	22,1	26,2	12,2	0,131	2073
Egy idegen nyelv	49,0	16,2	23,9	10,9		562
Két idegen nyelv	51,8	15,6	24,6	8,0		288
Három v. több id. nyelv	69,2	18,5	9,2	3,1		66

A felnőtt lakoságnak mintegy három tizede tud – saját bevallása szerint – valamilyen idegen nyelven.⁴ (Lásd 2. táblázat.) Miként az iskolai végzettségben, úgy a nyelvtudásban megnyilvánuló kulturális erőforrás is csökkenti a csatlakozással szembeni félelmeket. A nyelvet nem tudóknál jóval ritkábban fogalmaznak meg negatív várakozásokat a nyelvet beszélők, és jelentősége van a beszélt nyelvek számának is: a kettőnél több nyelvet tudók körében különösen kiemelkedő a bizonytalanság mérséklődését várók fölénye.

A közéleti tájékozódás módja és intenzitása várakozásaink szerint erősen meghatározza a csatlakozással kapcsolatos véleményeket – a megszerzett tudáson keresztül és attól függetlenül is. Ennek mérésére az általános tájékozódás mutatóit vizsgáltuk, másrészt pedig célzottan, az EU-ra vonatkozó információk gyűjtésének szokásait néztük meg.⁵ Az így kapott összevont

⁴ „Tud” = valamennyire megérti az adott nyelvet, és valamennyire meg tudja értetni magát.

⁵ A következő kérdéseket vettük figyelembe:
– „Olvas-e napilapot?”

tájékozódási mutatónak a különböző demográfiai és társadalmi jellemzőkkel való kapcsolata azt mutatja, hogy a férfiak intenzívebben tájékozódnak a nőknél, a középkorúak pedig mind a fiataloknál, mind pedig az időseknél. Az információszerzés mértéke együtt nő az iskolázottsággal, de növekszik az urbanizáció mértéke szerint is.

A csatlakozással kapcsolatos informáltságot mérő mutatót úgy állítottuk össze, hogy azok a kapcsolódó ismeret-típusok minél szélesebb skáláját reprezentálják. A felhasznált tíz kérdés között szerepeltek lexikális, iskolában (is) megszerezhető tudáselemek, az EU-állampolgársággal járó praktikus tudnivalók, valamint a média híradásainak nyomon követésével, a napi tájékozottsággal elérhető információk is. Az összesített mutatóban az egyes helyes válaszok nem egy-egy pontot értek, hanem „nehézségüktől” (a helyes válaszok arányától) függő súlyt rendeltünk hozzájuk a megoszlások normálásának segítségével.⁶

A tárgyval kapcsolatos alapvető felkészültséget azzal a kérdéssel mértük, hogy „Hallott-e Ön arról, hogy az egyes európai országok közösségbe, az ún. Európai Unióba tömörültek?”. A kérdésre a többség (94%) igen választ adott, ezért (a z-score számításmódjából adódóan) az igen válaszok viszonylag kevés pozitív pontszámot értek, míg a nem válaszok számottevő pontlevonással jártak. Ennél jóval kevesebben voltak természetesen azok, akik a tizenöt EU-tagállam közül meglehetősen sokat (legalább tizenkettőt) helyesen neveztek meg (térkép segítségével). Arányuk a mintában 26%.

Az EU bővítésével, Magyarország csatlakozásával, a folyamatok előrehaladtával kapcsolatban a következőket vizsgáltuk: tudja-e, hogy Ma-

---

– „Olvas-e hetilapot?” (a következők közül: HVG, 168 óra, Demokrata, Magyar Fórum, Élet és Irodalom, Figyelő, MaNcs)

– „Ha egy olyan cikket talál az újságban, amelynek az Európai Unió a témája, Ön ezt teljes terjedelmében el szokta olvasni, részben szokta elolvasni, vagy egyáltalán nem szokta elolvasni?”

– „Ha egy olyan műsor megy a rádióban vagy a televízióban, amelynek az Európai Unió a témája, Ön ezt végighallgatja, végignézi; behallgat, belenéz a műsorba, vagy egyáltalán nem hallgatja, nem nézi?”

– Huszonnégy, a kérdőívben felsorolt televíziós csatorna, rádióadó, napilap és hetilap közül azok száma, amelyekre a kérdezett azt mondta, hogy annak integrációs témájú híradásait figyelemmel szokta kísélni.

A kérdésekre adott válaszokat megfelelő statisztikai eljárások segítségével összevontuk. A változók megoszlását egyenként normáltuk, majd vettük ezek összegét, végül pedig az összeg z-scoreját.

⁶ Az ismeret-kérdésekre adott válaszok mindegyike 0 értéket vett fel helytelen, 1-es értéket pedig helyes válasz esetén. Hasonlóképpen jártunk el mint az előzőekben: vettük ezeknek a változóknak a z-scoreját. Az előállított z-scoreokat összesítettük, majd az így kapott értéket (a regressziós modell paramétereinek jobb összehasonlíthatósága érdekében) szintén normáltuk.

Magyarország tagfelvételi kérelmet nyújtott be az Európai Unióba; hogy Magyarország és az EU között már meg is kezdődtek a tagfelvételi tárgyalások, valamint hogy meg tud-e említeni (Magyarországon kívül) legalább két olyan országot, amellyel megkezdődtek a tagfelvételi tárgyalások. A helyes válaszok aránya (a fenti felsorolás sorrendjében) 88, 83 és 57%.

A közös európai pénzről a lakosság 78%-a, a közös útleveletről 27%, a munkavállalás szabadságáról pedig 64% tudott.⁷

A férfiak a legtöbb kérdésben tájékozottabbak a nőknél. Meghaladja az átlagot a 30 és 49 év közötti korosztály, a városlakók és a képzettebbek informáltsága, míg a 60 év felettieké, a képzetlenebbeké és a falusi lakosságé kisebb-nagyobb mértékben elmarad attól.

3. Eredmények

3.1. Előny-hátrány hipotézis

Első hipotézispárunkat, az előnyök és hátrányok hipotéziseit hatvan állításra operacionalizálva teszteltük.⁸ Nem kívánjuk az olvasó türelmét túlzottan igénybe venni, ehelyütt csupán néhány összegző megállapításra szorítkozunk. Először is, operacionalizált hipotéziseinknek csupán kevesebb mint fele teljesült, nem állíthatjuk tehát, hogy „az előny előnyöket, a hátrány hátrányokat szül” kézenfekvő feltevése igazolható lenne. Az előnyhipotézisek kétharmada bizonyult igaznak, a hátrányhipotéziseknek azonban csupán kevesebb mint negyede. (Lásd 3. táblázat.)

---

⁷ Hogy az esetleges találgatások, „tippelések” szerepét mérsékeljük, két olyan kérdés is bekerült a felsoroltak közé, ahol a helyes válasz a nemleges, a lehetőségek hiányáról számot adó volt. Ezek közül azt, hogy a tagországok állampolgárai nem használhatják anyanyelvüket korlátozás nélkül a többi tagországban amikor hivatalos ügyeket intéznek, a kérdezetteknek csak 32%-a tudta, azt viszont, hogy nem lehet a többi tagország parlamenti választásain szavazni, 68%-uk jól gondolta.

⁸ E feltevések helyességét keresztábrákkal ellenőriztük, mivel ezekben mód nyílik az előny- és hátrányvadás elemi összefüggéseinek tanulmányozására.

3. táblázat. Az előny- és hátrányhipotézisek teljesülése a gazdasági adottságok esetén

	Előnyhipotézis		Hátrányhipotézis	
	bizonytalanság megítélése	személyes (családi) várákozás	bizonytalanság megítélése	személyes (családi) várákozás
Munkaerőpiac	+	+	-	-
Vállalkozók	-	-	-	-
Középosztály	+	+	-	-
Munkanélküliség	+	+	+	-
Jövedelem	+	+	+	-
Vagyon	+	+	-	+
Munkahely	+	-	-	-
Ágazat	-	-	+	+

Azt tehát valamelyes pontossággal állíthatjuk, hogy az előnyös helyzet előnyös várákozásokat szül, bár itt is körültekintően kell fogalmaznunk. Az előnyhipotézis igaz a bizonytalansággal kapcsolatos várákozásokra vonatkozóan, mivel a tizenöt ilyen tárgyú feltevés döntő többsége igaznak bizonyult. Ezzel szemben a személyes (családi) várákozásokat tekintve az előnyös helyzet csupán a feltevések alig több, mint fele esetében járt előnyös személyes várákozásokkal is. A kulturális adottságok esetében teljes egészében, a gazdasági adottságok több mint felére, s a demográfiai-primordiális adottságok kevesebb, mint felére igaz, hogy az előnyösebb helyzet előnyös személyes várákozásokkal járna az európai integráció perspektívájában.

4. táblázat. Az előny- és hátrányhipotézisek teljesülése a kulturális és demográfiai adottságok esetén

	Előnyhipotézis		Hátrányhipotézis	
	bizonytalanság megítélése	személyes (családi) várákozás	bizonytalanság megítélése	Személyes (családi) várákozás
Iskolázottság	+	+	-	-
Nyelvtudás	+	+	-	-
Régió	+	-	+	-
Településtípus	+	+	+	-
Nem	+	+	-	-
Életkor	+	-	-	-
Háztartásméret	+	-	-	-

Az, hogy a hátrányos helyzet a bizonytalanság növekedésének várákozásával társul, nem igaz. Nem igaz a kulturális adottságokra, s többnyire nem

állja meg a helyét a gazdasági és demográfiai változók tekintetében sem. Általánosságban el kell vetnünk „a hátrány hátrányt szül” hipotézisét a személyes várakozások tekintetében is. E feltevések túlnyomórészt nem igazolódnak a gazdasági, és egyáltalán nem a kulturális és demográfiai tényezőkre. Azért lehetséges ez, mert viszonylag kis arányban (emlékezzünk, csupán 7,4%-ban) fogalmaztak meg hátrányos várakozásokat, s a hátrányos helyzetűek véleménye nem, vagy csak a hibahatáron belül tért el ettől. Ezzel szemben az igaz, hogy akik hátrányosabb helyzetben vannak, azok sok esetben felülreprezentáltak a véleményt nem formálók körében. Továbbá, működésbe lépnek olyan kompenzatív mechanizmusok, amelyek a rejtett optimizmus jelenségkörébe tartoznak. Erre utal, hogy néhány dimenzióban (így például a munkanélküliség, vagy a település vonatkozásában) a bizonytalanság növekedését reálisan kísértő veszélynek érezték, ám úgy gondolták, ennek személyes vonatkozása nem lesz. Akik hátrányos helyzetben vannak, azok az integrációval kapcsolatban nem csodavárók, de többségükben nem is tartanak attól, hogy hátrányaik tovább nőhetnek. Abban bíznak, hogy az integráció kapcsán valóságos kompenzatív mechanizmusok is fékezhetik, vagy megfordíthatják a hátrányos helyzetek további romlásának tendenciáját.

3.2. A kulturális adottságok ereje hipotézis

A regressziós modellek nem igazolják a kulturális adottságok erejéről alkotott hipotéziseinket. A két modell közül, ahol az egyikben (1/a.) a gazdasági adottságok, a másikban pedig (1/b.) a kulturális adottságok szerepelnek magyarázó változóként, az előbbinek nagyobb a magyarázó ereje.

Bár a nyolc általánost sem végzetekhez képest mind a főiskolai, mind az egyetemi diplomával rendelkezők optimistábban tekintenek a várakozás elébe, és az idegen nyelv ismerete további – számottevő – véleményjavuláshoz vezet, a gazdasági rendszerben betöltött pozíció, de különösen az anyagi helyzet hatása ennél meghatározóbb. Jól látszik ez nem csak a kétféle adottság-csoport hatását elkülönítve vizsgáló 1/a. és 1/b. modellek összehasonlításából, de abból is, hogy az összes adottság hatását egyszerre megjelenítő 2/a. modellben szintén a gazdasági erők szerepe marad domináns. (Lásd 5. táblázat.)

Míg a vállalkozói lét hatása elbizonytalanító, az optimizmust mérséklő, addig a munkanélküliség a várakozásokat javító hatású. A vállalkozók esetében valószínűleg arról van szó, hogy – mint ezt korábban láttuk – kiszűrve pozíciójuk számos pozitív hatását (városokban való koncentráció, férfi-többség), ami marad, az a piaci változásokkal szembeni nagyobb érzékenysé-

gük és ezzel együtt a csatlakozás gazdasági kockázatainak átlátása (Lengyel *et al.* 2000). A munkanélküliek viszonylagos optimizmusát az a tudat magyarázza, hogy a csatlakozás hatásai az ő gazdasági pozíciójukban rosszabbodást már nem hozhatnak.

A szélső gazdasági adottságok hatásánál egyértelműen jelentősebb azonban az anyagi helyzet – mind a jövedelem, mind a tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottság – szerepe. Ha a gazdasági pozíciót jelző változókat elmozdítjuk a modelltől, és csupán az anyagi helyzet két indikátorát tartjuk meg, mint a gazdasági adottságok mérését, a megmagyarázott varianciahányad alig csökken.

Hogyan értékelhetjük tehát azt a jelenséget, hogy a gazdasági adottságok összessége, de azon belül is különösen az anyagi helyzet, a kulturális adottságoknál erősebb meghatározója az EU-csatlakozásokkal kapcsolatos várakozásoknak? Először is nyilvánvaló, hogy mind a munkaerő-piaci pozíciók, mind pedig az anyagi helyzet indikátorai jelentős mértékben függenek a kulturális adottságoktól. A várakozások és a gazdasági erőforrások összefüggése ugyanakkor azt is jelzi, hogy a csatlakozásnak az egyéni egzisztenciális biztonságára való hatása az elsődleges az emberek számára. Azt látjuk, hogy azok, akik stabil anyagi háttérrel rendelkeznek nagyobb optimizmussal tekintenek egy olyan változás elébe, amely várhatóan nagyobb boldogulási esélyekkel és kockázatokkal jár, a piaci elvek erősödését, a „nyugati” gazdaságok logikájához való közeledést hozza magával. Ennek az összefüggésnek a dominanciája a kulturális erőforrások erejével szemben azt jelzi, hogy a társadalmi változások következményeit az emberek elsősorban az életszínvonalukra gyakorolt (várt) hatások alapján értékelik (Lengyel 1990). Ezekhez az erőkhöz képest az iskolázottság, a kulturális felkészültség szerepe másodlagos, vagyis csak mérsékelten számíthatunk arra, hogy a kulturális tőke és az értelmiségi pozíció az egyéni anyagi körülményeken túlemelkedő, attól független értékeléshez vezet.

5. táblázat. Regressziós modellek. Béta paraméterek és szignifikancia-szintjük.
Függő változó: az EU-hoz való csatlakozással kapcsolatos vélemény

	1/a. modell	1/b. modell	2/a. modell	2/b. modell	3. modell
Konstans	-0,17***	-0,20***	-0,25***	-0,23***	-0,16
Budapest	0,15***	0,19***	0,12**	0,14***	0,08
Város	0,16***	0,17***	0,14***	0,14***	0,10**
Férfi	0,13***	0,14***	0,13***	-0,03	-0,01
30–39 éves	-0,06	-0,05	-0,04	-0,13**	-0,09
40–49 éves	-0,19***	-0,16***	-0,15**	-0,30***	-0,24***
50–59 éves	-0,39***	-0,31***	-0,32***	-0,48***	-0,45***
60–69 éves	-0,24***	-0,19***	-0,17**	-0,34***	-0,32***
70 év és idősebb	-0,39***	-0,37***	-0,33***	-0,35***	-0,39***
Vállalkozó	-0,17**	–	-0,20**	–	-0,21**
Szolgáltatói osztály	0,10	–	0,02	–	-0,02
Munkanélküli	0,15*	–	0,15*	–	0,08
Egy főre eső havi jövedelem	0,00***	–	0,00***	–	0,00***
Tartós fogy. cikk	0,17***	–	0,14***	–	0,07***
Beszél idegen nyelvet	–	0,20***	0,14***	–	0,06
Befejezett 8 ált. isk.	–	-0,02	-0,04	–	-0,18**
Szakmunkásképző	–	0,12	0,06	–	-0,17*
Érettségi	–	0,28***	0,16**	–	-0,14
Főiskola	–	0,33***	0,20*	–	-0,16
Egyetem	–	0,31***	0,00	–	-0,25*
Erőfeszítések	–	–	–	0,20***	0,20***
Objektív informáltság	–	–	–	0,09***	0,07***
Szubjektív informáltság	–	–	–	0,18***	0,15***
Politikailag nem involvált	–	–	–	-0,16***	-0,15***
Korrigált R ²	0,11	0,09	0,12	0,16	0,18

Megjegyzés: ***: szignifikáns 0,01-es szinten; **: szignifikáns 0,05-ös szinten; *: szignifikáns 0,1-es szinten.

Referencia-csoport: falusiak, nők, 30 év alatt, befejezetlen 8 általános, gazdaságilag aktív, nem beszél idegen nyelvet, átlagos jövedelmi és vagyoni helyzet, átlagosan informált és átlagos mértékben tájékozódik, politikailag involvált.

3.3. Adottságok versus beállítottságok/erőfeszítések hipotézis

Hipotézisünkben azt tételeztük fel, hogy az adottságokon túl egy sor beállítottság és erőfeszítés, tehát kevésbé „bebetonozott” tényező is formálja a lakosság integrációval kapcsolatos nézeteit. Feltételezésünk ellenőrzésére először két külön modellt becstünk, egyet (2/a. modell) az adottságok mindhárom típusának (demográfiai, gazdasági és kulturális adottságok) bevonásával, a másikat pedig (2/b. modell) a beállítottságok (erőfeszítések,

objektív és szubjektív tájékozottság és politikai involváltság) hatásaival, a demográfiai hatásokra kontrollálva. (Lásd 5. táblázat.)

A társadalmi-gazdasági adottságok összességének hatását a függő változóra 12%-os (korrigált) R^2 jellemzi. Az adottságok közül erős a tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottság, az egy főre jutó jövedelem, a városi lét pozitív hatása, és szignifikáns a nem paramétere is, a férfiak fokozott optimizmusát jelezve. Erős negatív hatást gyakorol ugyanakkor a várakozásokra az idős életkor. Ezeknél gyengébb, de szintén szignifikáns a fővárosi és a munkanélküli lét, valamint a felsőfokú végzettség, a fiatal életkor pozitív hatása, és a vállalkozói pozíció negatív hatásai.

A beállítottságok ellenőrzését vizsgáló modellben a várakozásainknak megfelelő, statisztikailag szignifikáns összefüggéseket találunk. Az erőfeszítések (tájékozódási szokások intenzitása) növekedésével együtt nő a csatlakozásba vetett bizalom. Ez nem váratlan, különösen ha tekintetbe vesszük, hogy a már idézett tartalomelemzés megállapításai szerint a magyar sajtóban megjelenő EU-s tematikájú írások túlnyomó többsége inkább pozitív, semmint negatív képet fest hazánk csatlakozásának várható következményeiről (Terestényi 2001).

Hasonló módon, pozitív irányban hat a csatlakozási kérdésekkel kapcsolatos tájékozottság. Ez utóbbi ráadásul meglehetősen összetetten fejti ki hatását: az informáltság valódi szintjén túl az informáltság szubjektív érzetének is erős (valamivel még erősebb) szerepe van a vélemények formálásában. Végezetül pedig a politikához való viszony is fontosnak bizonyult. Azok, akik elfordultak a parlamenti szintéren jelenlévő szereplőktől, kevésbé optimistán szemlélnek az integráció kérdését is.

A beállítottságok hatását tartalmazó modell magyarázó ereje valamelyest meghaladja az adottságokat tartalmazó modellét. Nem teljesül tehát az a feltevés, hogy az adottságok erősebben befolyásolnák az integrációval kapcsolatos vélekedéseket, mint a beállítottságok. Nyilvánvaló azonban, hogy a két változócsoporthoz között szoros összefüggésekkel kell számolnunk, vagyis, hogy a beállítottságok hatását nem függetleníthetjük teljesen az adottságokétól. A demográfiai-gazdasági-kulturális pozíció befolyásolja mind a tájékozódási szokásokat, mind pedig az informáltsági szinteket és a politikai involváltságot is. Valóban, a beállítottságokat függő változóként kezelő modellek, melyekbe az összes adottság típusú ismérvet bevonjuk magyarázó változóként, meglehetősen magas R -négyzeteket eredményeznek.

Nem meglepő tehát, hogy az adottságok és beállítottságok összességét tartalmazó 3. modellben a legtöbb magyarázó változó paramétere visszaesik. (Lásd 5. táblázat.) A beállítottságok hatását is figyelembe véve megszűnik (vagyis látszólagosnak bizonyul) a budapestiek, a férfiak és a munkanélküliek

optimizmusa. Ennél érdekesebb azonban, hogy az összes kulturális tényező hatása elveszíti szignifikáns pozitív hatását (némelyikük negatívba fordul), vagyis kiderül, hogy a magasabb iskolai végzettség csakúgy, mint az idegen nyelv-tudás önmagában nem biztonságerősítő tényező, hanem a fokozott tájékozódási hajlandóságon, valamint az Unióval kapcsolatos ismeretek optimizmus-növelő hatásán keresztül hatnak a várakozásokra. Jelentős marad ugyanakkor az idős életkor negatív hatása is (bár némileg mérséklődik), de továbbra is meghatározóak az anyagi faktorok, a jövedelem és a vagyon.

Valamelyest szintén csökken – viszont kivétel nélkül erős és szignifikáns marad – a beállítottsági tényezők hatása.

3.4. A politikai involváltság hipotézise

Az a feltevésünk, hogy a politikai involváltság a bizonytalanság csökkenésével kapcsolatos várakozásokat erősíti, helyesnek bizonyult. Azoknak, akik elmennének szavazni, és valamelyik parlamenti pártra szavaznának, a fele gondolja úgy, hogy az integráció inkább csökkenti a bizonytalanságot, szemben a politikailag nem involváltakkal, akiknek egyharmada számít a bizonytalanság csökkenésére az integráció hatásaként. A bizonytalanság növekedését várók véleménye, illetve azoké, akik nem számítanak ebben a vonatkozásban változásra, nem szóródik a politikai involváltság tekintetében. Azok viszont, akik nem tudtak vagy nem akartak véleményt formálni, számottevően felülreprezentáltak a politikailag nem involváltak között. (Lásd 6. táblázat.)

6. táblázat. „Az Európai Unióhoz való csatlakozás inkább csökkenti, vagy inkább növeli a bizonytalanságot?” – az érvényes válaszok megoszlása a kérdezett politikai involváltsága szerint (%)

	Inkább csökkenti	Inkább növeli	Nem változtat	Nem tudja, nem válaszol	Phi/Cramer V	N
<i>Teljes lakosság</i>	43,2	20,3	25,1	11,4		3000
Elmenne szavazni, és parlamenti pártra szavazna	50,3	20,2	23,8	5,8	0,22	1652
Nem menne el szavazni, nem tudja kire, vagy nem parlamenti pártra szavazna	34,4	20,5	26,8	18,3		1348

Hasonló tendencia tükröződik a személyes hátrányok, illetve előnyök dimenziójában is.

A hátrányokat várók véleménye, illetve azoké, akik szerint az európai integrációnak nem lesznek személyes életére hatásai, vagy a hatások kiegyenlítik egymást, nem mutat különbséget a politikai involváltság szerint. Az előnyöket várók ezzel szemben jelentősen felülreprezentáltak a politikailag involváltak körében.

2002 januárjában mindkét dimenzióban erősebb a politikai involváltság, mint a kormánypárti-ellenzéki hatás, bár a kormánypárti szavazók esetében az előnyvárás némiképp meghaladta az ellenzéki szavazók várakozásait (48,5%, szemben a 44,3%-kal).⁹ A politikailag nem involváltak körében igen jelentős különbség volt a parlamenten kívüli pártokra szavazók, illetve a nem szavazók várakozásai között. A pártpreferenciákkal rendelkezők véleménye az átlag körül szóródott, míg a szavazni nem szándékozók véleménye az átlagostól némiképp pesszimistább, illetve jóval kevésbé artikulált volt.

4. Összefoglalás

Vizsgálatunk egyik tanulsága az, hogy Magyarországon a materiális adottságok erősebb hatást gyakorolnak az integrációval kapcsolatos várakozásokra, mint a kulturális adottságok. A másik fontos eredmény pedig az, hogy a beállítottságok, a tájékozódási erőfeszítések, az informáltság és involváltság erősebb befolyással vannak az európai uniós csatlakozással kapcsolatos nézetekre, mint az adottságok együttesen. Nem minden társadalmi csoport esetében van ez így, a vállalkozókkal kapcsolatos kutatási eredmények azt mutatták, hogy esetükben az adottságok fontosabb szerepet játszottak – legalábbis a pesszimista várakozások formálásában – mint az erőfeszítések (Lengyel *et al.* 2000). Mindazonáltal a lakosság egészét tekintve ez azt jelzi, hogy a csatlakozással kapcsolatos félelmek feloldása a politika számára elérhető tényező-kön, a beállítottságokon keresztül, meglehetősen ígéretes törekvés. Három akadályozó tényezőt azonban célszerű figyelembe venni a várható hatások mérlegelése során. Az egyik, hogy a tárgyalások előrehaladtával világosabban körvonalazódnak a vitás kérdések, valamint a csatlakozással járó előnyök és hátrányok rétegspecifikus vonásai, s ez önmagában csökkentheti a pozitív

---

⁹ Megjegyezzük továbbá, hogy a felvétel idején, 2000 januárjában a MIÉP potenciális szavazói, szemben a párt retorikájával, inkább előnyöket vártak a csatlakozástól, s hogy a Fidesz szavazói lényegesen optimistábbak voltak, mint az MDF és a Kisgazdapárt szavazói (bár ez utóbbiak sem tartoztak az euroskeptikusok közé, szemben azokkal, akik érdektelenséget mutattak a politika iránt).

várákosokat. A második, ettől nem független korlátozó tényező az, hogy az integráció kérdése a pártpolitikában az eddigieknél hangsúlyosabban tematizálódhat, s az ebből fakadó megosztottságok ugyancsak behatárolhatják az integrációs politika mozgásterét. Az euroszepticismus pártpolitikai megjelenítése azonban valószínűleg, csak akkor rendezné át számottevően az integrációval kapcsolatos lakossági várakozásokat, ha a parlamenti elitek konszenzusának felborulásával járna. Végül pedig érvényre juthat egy információs paradoxon: az információtömeg növelésével növekedhet az elveszettség, a dezorientáltság érzete és ezzel az elutasítás is (Lianos–Douglas 2000). Az információ növelése helyett tehát a lényegi elemek pontosítása és az involváltság biztosítása járulhat inkább hozzá a félelmek oldásához.

Az informáltsági szint és a tájékozottság érzetének erősítése a társadalom egészében kiegyensúlyozottabbá teheti a várakozásokat. Az adottságokkal – elsősorban az életkorral és a nehéz anyagi körülményekkel, a vállalkozói kockázattal – együtt járó akadályok egyszersmind azokat a társadalmi közegeket is behatárolják, amelyek a csatlakozással kapcsolatos informáltság és involváltság tekintetében különös figyelmet igényelnek.

IRODALOM

- Gabel, M. 1998: Public support for European integration: An empirical test of five theories. *Journal of Politics*, Vol. 60. (2) 333–354. p.
- Inglehart, R. 1990: *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton, Princeton U.P.
- Lengyel Gy. 1990: Válság, várakozások, vállalkozói hajlandóság. In: Andorka R. – Kolosi T. – Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 1990*. Budapest, TÁRKI. 288–304. p.
- Lengyel Gy. – Blaskó Zs. – Martin J. 2000: Vállalkozói félelmek és várakozások az Európai Unióhoz való csatlakozás kapcsán. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport*. Budapest, TÁRKI. 377–406. p.
- Lianos, M. – M. Douglas 2000: Dangerization and the end of deviance: The institutional environment. *British Journal of Criminology*, Vol. 40. 261–278. p.
- Terestényi T. 2001: Magyarország és az Európai Unió a sajtó tükrében. (Egy tartalomlemezéses vizsgálat eredményei). *Szociológiai Szemle*, 2. sz. 16–35. p.
- Tucker, J. A. – A. C. Pacek – A. J. Berinsky 2001: Transitional winners and losers: Attitudes toward EU membership in post-communist countries. (www.wws.princeton.edu/~jtucker/EU_Ver3.5_AJPS.pdf) [Egy némiképp módosított változat az *American Journal of Political Science*-ben került publikálásra (Vol. 46. No. 3. July 2002).]
- Wallerstein, I. 2000: The politics of Euroscepticism. *Commentary*. No. 49. <http://fbc.binghamton.edu/commentr.htm>